

Zoran LAKIĆ*

UZ 150-GODIŠNJICU KRIVOŠIJSKOG USTANKA 1869–2019**

Sažetak: Krivošijski ustanak je jedan od najznačajnijih oslobodilačkih pokreta u Boki Kotorskoj. Ove godine se slavi 150-godišnjica, a prije 50 godina obilježena je stogodišnjica. U proslavu su bili uključeni najviši državni organi. Sada, za proslavu 150-godišnjice, to je postala lokalna proslava.

Istoriografski je uglavnom osvijetljena. Napisano je i dosta tekstova radi informacije i popularisanja ovog značajnog događaja u istoriji Crne Gore i Boke Kotorske. Naša namjera je da podsjetimo na sve to, oslanjajući se na relevantnu arhivsku dokumentaciju i stručnu literaturu.

Ključne riječi: Krivošije, Boka, Crna Gora, ustanak, borba, odjek, crnogorski knjaževi Danilo i Nikola

Krivošijski ustanak 1869. godine, danas zaboravljen, upisan je zlatnim slovima u istoriji naroda Crnogorskog primorja, u stvari, Crne Gore i Boke Kotorske. Ne kažem to tek onako, jer su ih događaji, ispred i poslije Ustanka, dijelili na Istok i Zapad, ne samo geografski već mnogo više politički i suštinski. A radilo se o jednorodnom narodu koji tek u posljednjih 100 godina živi u jedinstvenoj državi.

Prilikom proslave 100-godišnjice Krivošijskog ustanka bio je formiran Republički odbor za proslavu, u koji su ušli najviši republički

* Akademik Zoran Lakić, CANU

** Saopštenje izloženo na popularnoj tribini u tivatskoj Podlastvi, 27. XII 2019. godine, povodom 150-godišnjice Krivošijskog ustanka.

predstavnicima, što govori da je ovaj znameniti historijski događaj vrednovan na najbolji i najviši način. Danas nije tako. Pitamo se zašto? A uvjereni smo da ovakvi historijski događaji doprinose afirmaciji svake Crne Gore: one tradicionalne i ove savremene.

Ne znam da li su ustanici znali da je dvadesetak godina ranije Vuk Karadžić, u Beču, objavio knjigu *Crna Gora i Boka Kotorska*, u kojoj se govori o uzajamnosti naroda kojeg je — da kažem — zla sudbina osudila da toliko vjekova živi sasvim odvojeno, u dvije međusobno suprotstavljene države, koje su pripadale i Istoku i Zapadu — geografski, a još više civilizacijski.

Vuk Karadžić bilježi da je polovinom 19. vijeka u Boki Kotorskoj bilo 33.000 duša. Od toga su 3/4 pravoslavci — oko 25.000. St. Mitrov Ljubiša bilježi da 1870. godine Boka ima 34.770 stanovnika i to: 25.270 pravoslavnih i 9.500 katolika (1029). Godine 1895. Boka ima 34.807 stanovnika; 3/4 su pravoslavci. Prema statističkim podacima za 1900. godinu Boka Kotorska ima 33.689 stanovnika, od kojih su 31.087 Srbi. I ostali istraživači života ovoga naroda bilježe da su učestale migracije tokom vremena kako Bokelja u Crnu Goru, tako isto i Crnogoraca u Boku Kotorsku. Razlozi tih i tolikih migracija bili su i dokaz sličnog života, na jedinstvenom geografskom prostoru, kao i velike srodnosti naroda, kojeg je, manjim dijelom, samo vjera činila raznolikim.

U svakom slučaju, vjekovima traje proces kako doseljavanja, tako isto i odseljavanja stanovnika — iz raznoraznih razloga. Zato je i kod jednih i kod drugih bilo mnogo zajedničkog: običaji, vjera, jezik, pismo. To bi se moglo reći i za ukupni društveni život i jednih i drugih. Pogotovo za narodnu tradiciju. Pri tome se ne zanemaruju posebnosti Bokelja-katolika, čiji je oslonac bio susjedni Dubrovnik.

Ovim pitanjima su se bavili brojni istraživači: domaći i strani; historičari — etnolozi i književnici, posebno pjesnici. Pomenuću one najpoznatije: Vuk Karadžić i Konstantin Jireček, Jovan Erdeljanović i Sima Matavulj i, naravno, mnogi drugi — zavičajni kreativci. Svi oni zapažaju da je u pitanju, ipak, jedinstveni proces, ma koliko se permanentno odvijao u oba pravca: iz Crne Gore u Boku Kotorsku, ali i iz Boke Kotorske u Crnu Goru. Razlozi tih seoba bili su složeni. Prvi su tražili za boljim uslovima života, a drugi za uskraćenom slobodom. Pri tome se ne smije zaboraviti njihova svijest o jednorodnom narodu, kojeg

su htjeli međusobno suprotstaviti upravo oni koji su ugrožavali slobodu i jednih i drugih.

U navedenom smislu zanimljiv je i vrlo inspirativan sljedeći epski zapis:

Mnogi moji sinci i rođaci

Koji vazda bili su junaci

...

Staniše se ukraj sinjeg mora.

Nadalje ćemo citirati dobrog poznavaoca prilika u Boki Kotorskoj — Nakićenovića (*Boka*). Polazeći od maksime da je „sadašnjost — rod prošlosti i sjeme budućnosti“ — on zaključuje:

„To su potomci onih junaka, kojima je jedno te isto Bokelj i Crnogorac“ — iako su politički razdijeljeni, oni dobro pamte prađedovska predanja, kako zaključuje Jovan Erdeljanović.

Ovaj autor navodi koje su se porodice — iz Crne Gore i kada — doselile u Boku Kotorsku. Tako se bratstvo Samardžića doselilo u Krivošije. Poznata porodica Zmajevića doselila se u Boku Kotorsku iz Njeguša. Prema podacima koje je prikupio Vuk Karadžić, u Boku Kotorsku se nastanio i priličan broj Hercegovaca.

Navedeni migracioni procesi su karakteristični naročito u vrijeme ratnih sukoba, kakvi su bili Krivošijski ustanak 1869. ili ustanak iz 1875. godine — u vrijeme takozvane Nevesinjske puške. Jireček, na primjer, zapaža da su migracije bile permanentne, pa zaključuje da je i to dokaz da su Boka Kotorska i Crna Gora jedinstveno geografsko područje: Crnogorska brda se spuštaju ka moru i čine prirodno zaleđe Boke Kotorske. Narod je jedan te isti — većinski su pravoslavni Srbi. Pored doseljenika iz Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije, bilo ih je i iz „stare Srbije, Bosne, Brda i Like“, kako zapaža J. Erdeljanović (*Etničko srodstvo Bokelja i Crnogoraca*, Glas SANU, Sarajevo 1920, str. 1–90).

Sve što je narod osjećao s obje strane vještačke granice dobro su znali — i jedni i drugi. Zato su se aktivno uključili u ovaj istorijski proces od prvog dana, pa sve do uspješnog završetka. Naravno da ćemo se podsjetiti osnovnih zbivanja, onako kako su ona zabilježena u postojećoj istoriografiji.

Istoriografija je slikovito prikazala vrijeme kada se desio Krivošijski ustanak. Posebno je apostrofirala uslove u kojima je živjela tadašnja Boka Kotorska. Sve to u nastojanju da bolje shvatimo to davno vrijeme.

Poznato je da je organizacija Habzburškog carstva, u čiji sastav je bila i Boka Kotorska nakon pada Mletačke republike 1797. godine, bila staromodna i vremenski zastarjela. Toga su bili svjesni njeni državnici. Tako je 1867. godine došlo do reforme države, pa je jedinstveno carstvo transformisano u Austrougarsku monarhiju. Pored Beča, sada se kao novi centar javlja i Budimpešta. Vrijeme je činilo svoje, pa se ubrzo razmišljalo o reformama koje bi dovele i do trijalističke monarhije. Dakle, pored Njemaca i Mađara, razmišljalo se o izvjesnoj autonomiji Slovenaca, Hrvata i Srba iz sastava Austrougarske dvojne monarhije.

Proces decentralizacije Monarhije bio je, dakle, neminovan. Ali se nije odvijao na pravi način. Naprotiv. Željelo se dalje učvršćivanje postojeće vlasti, pa se krenulo i na ukidanje nekih privilegija koje su imali stanovnici Boke Kotorske. Naime, Beč je najavio da „pripadnici Okruga Kotorskog i Dubrovačkog — ne mogu, kao do sada, biti oslobođeni službe, već moraju služiti“ u domobranstvu, jednako s ostalim krajevima Habzburške monarhije. Time su bila ukinuta sva ranija liberalna prava. Bokelji su se morali odreći i nošenja oružja i nacionalne nošnje — prava koja su bila izraz slobodnog čovjeka. Narod je bio uvrijeđen i ozlojeđen ovakvim odlukama Beča. Narodni prvaci i posebno pravoslavni sveštenici organizovali su svenarodni otpor u svim mjestima Boke Kotorske i posebno u svim manastirskim centrima. Navedena poruka im je saopštavana u formi prijetnje da ne mogu biti izuzetak „da se suprotstavljaju carskoj riječi i da sami ne možete ratovati protivu Carevine“. Krivošijani su bili uporni u mirnom otporu, ali su bili spremni i za oružani otpor. Blokiral su carski garnizon u Dragalju. Optuživali su carsku vlast da nemaju školu, da im je zabranjeno pismo i mnogo drugih stvari. Situacija se zaoštravala, očekivao se pravi rat; Crna Gora nije mogla ostati nezainteresovana. Beč je tražio da crnogorski knjaz smiri pobunjenike, ali nije dobio očekivani odgovor. Lokalne vojne vlasti su tražile pomoć od Beča. Krenule su u konačni obračun sa oko 3.500 do 4.500 vojnika. Na ustaničkoj strani je bilo oko 450 pušaka. Borba je trajala puna tri sata. Ustaničnici su se povlačili „prema lomnoj Crnoj Gori“.

„Ovako jaka sila — nikada nije nastupala na prostorima Dalmacije, niko nije vjerovao u mogućnost poraza“ — bilježi u svojoj knjizi Nedeljko Samardžić (*Epopėja srpskih heroja — Krivošijski ustanak 1869*).

Preko zahtjeva ustanika 1869. godine nagoviješteno je i stanje u koje su živjeli i uslovi življenja koji su im bili nametnuti. Pa i ono što su uživali kao građani moćne carevine, lokalni organi te iste vlasti su im uskraćivali.

Sve se to lako može vidjeti i golim okom kada pogledamo zahtjeve ustanika. Zato ću ih, takoreći, ad literam navesti:

1. Ustanak je izbio zbog odluke Beča da i u Boki Kotorskoj sprovede Zakon o vojnoj obavezi. Do tada su Bokelji imali privilegiju da služe vojni rok u svojoj domaćoj narodnoj straži, koja se jedino starala o odbrani Boke Kotorske. Takvu privilegiju nisu imali ostali državljani Carstva; mislim na one slovenskog porijekla. Bitno je navesti da su ustanici imali podršku Crne Gore. To im je davalo onu dodatnu snagu da istraju u svom zahtjevu.

U navedenoj predstavi se još kaže da smo „gotovi umrijeti u odbrani svojih starih prava i slobode, koju nam nije niko poklonio — nego smo ih izvojevali krvlju u dugogodišnjoj borbi protivu Turaka“.

Bečka vlada je ignorisala ove zahtjeve, optužujući Crnu Goru da stoji iza ustanika i da ih obilato pomaže.

Osnovno žarište ustanika, i to ćemo reći, bile su Krivošije. Gdje se one nalaze, to svi vi bolje znate od mene. Ustanak se brzo proširio na čitavu Boku Kotorsku. U Beču su bili zabrinuti za njegov dalji tok.

Vršili su diplomatski pritisak na Crnu Goru — raznim demaršima. Traženo je da se Crna Gora drži po strani od događaja, što je Beč i dobio od zvaničnog Cetinja. Ali ona narodna pomoć nikada nije prestajala. Gospodar je odgovorio Beču da je „ustanak izazvao uzbuđenje... koje je normalno zbog jedinstva rase i vjere među mojim narodom i ustanicima“.

Iz austrijskih dokumenata toga vremena se vidi da je „učješće Crnogoraca u ovom ustanku van svake sumnje“. Ipak, Beč nije smio da zaostřava odnose sa Crnom Gorom, plašeći se intervencije Carske Rusije.

Beč se zato opredijelio za neutralisanje ustanka mirnim putem, „kako se ne bi dalje prolivala krv“. Tako je došlo do pregovora, u kojima su izneseni sljedeći zahtjevi ustanika:

1. da Car opozove naredbu o regrutaciji;

2. da se dozvoli vojnicima Boke da nose narodno odijelo umjesto vojnog;
3. da se Bokelji neće nikada slati na vojne dužnosti van Boke i
4. da Beč nadoknadi ustanicima svu štetu koja im je pričinjena u dotadašnjim borbama.

Ustanici nisu htjeli odustati niti od jednog zahtjeva, a Beč nije bio spreman da prihvati sve en bloc. Dalji pregovori su bili prekinuti. Nastavljene su borbe na Kosmaču, kod Budve, u Mainama, Brajčićima i Ponorima — bez uspjeha.

Bogata je dokumentacija i jedne i druge provenijencije. Sa jedne strane, one carske iz Beča, vidi se potcjenjivački odnos prema snazi ustanika; vojničko potcjenjivanje protivnika. To je podgrijavano u ondašnjoj štampi. Na drugoj strani se vidi rješivost za borbu do kraja protiv neprijatelja, pa neka ga je „ko na gori lista“.

Kada se sve to danas iščitava, nekako smo puni ponosa na dostojanstven odnos tih naših predaka da čuvaju ono što je, kako je zapisano, „krvlju stečeno“.

I naravno, ishod se, unaprijed, znao.

Glavni napad na Krivošije završen je još jednim neuspjehom. Beč je konačno shvatio, neko bi rekao da je bio primoran, da mora što prije okončati ovaj lokalni rat da bi izbjegao onaj mnogo opasniji po njega, koji se primicao i završio Berlinskim kongresom 1878. godine, kada je Crna Gora, da se podsjetimo, dobila međunarodno priznanje. Beč je inicirao potpisivanje mira i prihvatio sve ranije zahtjeve ustanika.

Ustanak je bio i najveći i najmasovniji od svih ustanaka toga vremena. Snažno je odjeknuo u Crnoj Gori, ali i u drugim oblastima naseljenim pravoslavnim hrišćanima — iz Srbije, Hercegovine, Rusije. Upravo strah Beča od Rusije uslovio je uspješan završetak ustanka 1869. godine.

Na ovom primjeru mogli bismo razmišljati o sadašnjoj svjetskoj krizi zbog straha od Rusije. Nije se ni u čemu izmijenio. Vrš i dalje jak uticaj na međunarodne odnose. Htio sam reći da događaji iz prošlosti i te kako vrše uticaj na istorijski hod u budućnost.

To znači da neki istorijski procesi dugo traju; laičko je objašnjenje da se istorija ponavlja. Takvu poruku nećete naći — niti u jednom naučnom djelu. Sličan je slučaj bio i sa tezom o „kraju istorije“, koju je najavio Amerikanac japanskog porijekla — Frensis Fukijama. Pokopao je raniji politički sistem i najavio time liberalnu ekonomiju, koja je danas na izdisaju. Nema konačnih i jednom zauvijek datih rješenja.

U daljem izlaganju ne bih više govorio o tome. Pogotovo ne bih sugerirao nijedno gotovo rješenje. To ostavljam svima da razmišljaju na svoj način, kao što i ja vidim moguća rješenja, oslonjen na dosadašnje rezultate naučne istoriografije.

Konačno, reći ću da je Krivošijski ustanak 1869. godine pokrenuo i neka bitna pitanja iz oblasti kulturologije — iz oblasti duhovnog života naroda ovoga područja. Mislim konkretno na svestrani rad Stjepana Mitrova Ljubiše, koji svojim djelom nastavlja ono što je Vuk Karadžić nagovijestio navedenom knjigom *Crna Gora i Boka Kotorska*, štampanoj u Beču 1847. godine.

Htio sam reći da se borba za slobodu i pravdu kao osnovna prava čovjeka da bude čovjek u svom vremenu vodila i na drugi način — ne samo oružjem i oružanom borbom. Ljubiša je, kao što znate, bio vrsni intelektualac, hrabar i odlučan borac za ravnopravnost narodnog pisma i jezika — u bečkom parlamentu. Ni ta borba nije bila laka.

Moje viđenje te borbe objelodanjeno je u Zborniku radova o Stjepanu Mitrovu Ljubiši, koji je nedavno objavljen u izdanju CANU. Vjerujem da ćete sve priloge u Zborniku sa znatiželjom pročitati.

Ako nisam previše odužio ovo moje izlaganje, makar u naznakama ću podsjetiti kako je Boka Kotorska u posljednjih 100 godina dijelila zajedničku sudbinu sa Crnom Gorom.

1. Ona se prije Podgoričke skupštine 1918. godine izjasnila za ujedinjenje sa svojom braćom u zajedničku državu — SHS. Mislim na pojedinačne odluke Narodnih vijeća u Budvi, Kotoru i Herceg Novom, kakva su održana u Vojvodini, Dalmaciji, Zagrebu i drugim većim gradovima.

2. To ujedinjenje Boke Kotorske i Crne Gore potvrđeno je odlukama Crnogorskog ratnog parlamenta u Kolašinu — novembra 1943. i jula 1944; ovaj organ se od tada naziva — CASNO — Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja.

3. Na kraju je sve to formalno — pravno verifikovano odlukama Ustavotvorne skupštine Crne Gore 1946/47. godine.

Zanimljiva su izlaganja predstavnika Boke Kotorske. U mojim knjigama ZAVNO, CASNO i Crnogorski ratni parlament, posebno sam akcentirao izlaganje don Nika Lukovića. Međuvjerski odnosi su tada bili u boljoj harmoniji nego sada. Da ne bi ispalo da idealiziram to vrijeme, reći ću da sam pisao i o načinu priključenja Boke Kotorske u sastav Crne Gore, nakon oslobođenja u ratu 1941–1945. Oni koje to bude

interesovalo, to mogu naći i pročitati u Godišnjaku Pomorskog muzeja i u Zborniku radova o istoriji Budve.

I da zaključim — sva ta borba koja je vođena na ovim prostorima, od Krivošija 1869. godine, pa sve do naših dana (možda do 1918. godine — kada su se i Crna Gora i Boka Kotorska našle u zajedničkoj državi, za koju su se odvojeno borile) — u stvari je bila izraz viševjekovne teške i neprekidne borbe za oslobođenje i za ujedinjenje srodnih naroda, iako danas svaki od njih ima svoje posebne države. Te patuljaste države su željeli oni veliki, koji i danas razmišljaju da je Balkan „ničija zemlja“ ili „bure baruta“ — da bi ga lakše prisvojili, da bi ga opet kontrolisali — na drugi način — pro domo sua, ili pod parolaškim — propagandističkim lozinkama kakvi su Arapsko proljeće, Milosrdni anđeo i tome slično — najavljujući rušilačke ratove.

Time ću završiti izlaganje, uz napomenu da vam ja ne namećem moj stav koji ste čuli, već sam vam ponudio sijaset činjenica — *via facti*, koje su me navele na izloženi sud. Želio bih da na sličan način dođete do vlastitog suda — makar on bio i suprotan onome koji je naznačen u mom izlaganju.

Sasvim na kraju, biću rezolutan kad kažem da se „istorija ne može ni izbrisati, ni poništiti“, kako je to poodavno zapisao naš književnik Mihailo Lalić. Ona je bila baš takva — kako kazuju arhivska dokumenta i istorijske studije. Bez obzira da li nam danas to odgovora ili ne odgovora. Popravljanje istorije koja se desila je nerazumijevanje složenih istorijskih procesa ili njihova zloupotreba. Ni jedno ni drugo ne održava demokratsko društvo, koje svaka generacija od Krivošija 1869. do naših dana 2019 (danas punih 150 godina) preferira, pa i ova naša sadašnja generacija. Nema nikakvog napretka društvu ako ono moralno nazaduje. Pogotovo kod nas koji smo na visokoj cijeni svjetske rang-liste — upravo zbog tog tradicionalizma.

Zoran LAKIĆ

ON THE OCCASION OF THE 150TH ANNIVERSARY
OF THE UPRISING IN KRIVOŠIJE 1869–2019

Summary

Uprise in Krivošije is one of the most important liberation movements in Boka Kotorska. Its 150th anniversary is marked this year, and 50 years ago its 100th anniversary was celebrated. The highest state authorities were included then in the celebration programme. This year's memorial marking its 150th anniversary is more of a local character.

Historiographically, the event has been mostly illuminated. A lot of written reports about this significant event contain reliable information, which contribute to the adequate recognition of this event in the history of Montenegro and Boka Kotorska.

We intend here to review the issues related to the uprising, on the basis of the relevant archive documentation and scientific literature.

Keywords: *Krivošije*, Boka, Montenegro, uprising, battle, echo, Montenegrin princes Danilo and Nikola

